

■ Iranian Students at the École des Beaux-Arts

Yahya Sepehri, PhD

Faculty of Architecture, College of Fine Arts, University of Tehran

École des Beaux-Arts is considered as one of the most influential architecture schools in the world. During its relatively long life, this school admitted many students from different countries, including a number of Iranian architects and professors of architecture who were graduates of the École. The purpose of this study is to identify Iranian architecture students of the École des Beaux-Arts based on reliable documents. The main question of the research is how many Iranian students have studied at École des Beaux-Arts, and how was the quality of their education. Also, in what fields did these people work after graduation. This study tries to refer to the École's documents to get the answers to the questions. The main sources of the research are primary. Examination of these documents shows that the number of Iranian students was 43, 29 of whom graduated. The presence of Iranians in the school is limited to the last four decades of the school's life. The presence of Iranians in the 1960s is particularly significant. Iranian students left a relatively successful result in the École. They were able to win a number of medals and awards from the school. After graduating and returning to Iran, most of them held important positions in the field of education and architecture. Most of them became university professors and taught students in Iranian schools of architecture.

Keywords: History of Architectural Education, Architecture Students, Schools of Architecture, École des Beaux-Arts.

ایرانیان در مدرسه بوزار پاریس

یحیی سپهری^۱

دریافت: ۶ شهریور ۱۴۰۰
پذیرش: ۸ آذر ۱۴۰۰
(صفحه ۱۵۰ - ۱۳۹)

کلیدواژگان: تاریخ آموزش معماری، دانشجویان معماری، دانشکده‌های معماری، مدرسه بوزار پاریس.

چکیده

مدرسه بوزار پاریس را از تأثیرگذارترین مدارس معماری در سطح جهان می‌دانند. این مدرسه در طول حیات نسبتاً طولانی خود پذیرای دانشجویان متعددی از کشورهای مختلف جهان بود. شماری از معماران و استادان معماری ایران در مدرسه بوزار تحصیل کرده‌اند. هدف در این تحقیق شناسایی دانشجویان ایرانی مدرسه بوزار پاریس بر پایه اسناد موثق است. پرسش اصلی تحقیق این است که چه تعداد دانشجوی معماری ایرانی در مدرسه بوزار تحصیل کرده‌اند و کیفیت و کارنامه تحصیل آنان چگونه بوده است؟ همچنین، این افراد پس از فارغ‌التحصیلی در چه عرصه‌هایی فعالیت کرده‌اند؟ در این تحقیق کوشش می‌شود برای رسیدن به پاسخ پرسش‌های فوق، به خود مدرسه بوزار رجوع و اطلاعات مورد نیاز مستقیماً از خود مدرسه دریافت شود. عمده منابع این تحقیق را منابع درجه اول تشکیل می‌دهند. بر اساس اسناد مدرسه بوزار، شمار دانشجویان ایرانی بوزار ۴۳ نفر بوده که ۲۹ تن از آنان فارغ‌التحصیل شدند. حضور ایرانیان در بوزار محدود به چهار دهه پایانی عمر این مدرسه است. با این حال، حضور ایرانیان در دهه پایانی حیات بوزار پرنرگ‌تر بوده است. دانشجویان ایرانی کارنامه نسبتاً موفقی در بوزار بر جای گذاشتند. آنها توانستند تعدادی از مدال‌ها و جوایز

این مدرسه را کسب کنند. پس از فارغ‌التحصیلی و بازگشت به ایران، اغلب آنان مناصب مهمی در عرصه حرفه معماری و آموزش آن کسب کردند. بیشتر ایشان به کسوت استادی دانشگاه درآمدند و در دانشکده‌های معماری ایران به آموزش و تربیت دانشجویان پرداختند.

مقدمه

اهمیت مدرسه بوزار پاریس^۲ در تاریخ آموزش معماری بر پژوهشگران معماری پوشیده نیست. تأسیس این مدرسه نظام‌های سنتی آموزش معماری را بر هم زد و به سوی آموزش آکادمیک و آتلیه‌ای سوق داد و تأثیرش به پاریس و فرانسه محدود نشد. سنگ بنای آموزش دانشگاهی معماری در بسیاری از دانشگاه‌های جهان بر پایه شیوه آموزش بوزار نهاده شد. این مدرسه در طول حیات نسبتاً طولانی خود پذیرای دانشجویان متعددی از کشورهای مختلف جهان بود. دانشجویانی که پس از بازگشت به سرزمین خود، سفیران بوزار در

۲. دکتری معماری، دانشگاه تهران
y.sepehri@ut.ac.ir
2. École des beaux-arts

پرسش‌های تحقیق

۱. چه تعداد دانشجوی ایرانی در مدرسه بوزار تحصیل کرده‌اند؟
۲. کیفیت و کارنامه تحصیل آنان چگونه بوده است؟
۳. این افراد پس از فارغ‌التحصیلی در چه عرصه‌هایی فعالیت کرده‌اند؟

کشورهای خود شدند و شیوه آموزش و سبک معماری این مدرسه را ترویج کردند.^۴

ایران نیز از تأثیرات جهانی این مدرسه برکنار نماند. مدرسه بوزار بر معماری و آموزش معماری در ایران تأثیر گذاشت. درباره تأثیر دانش‌آموختگان بوزار در شکل‌گیری آموزش آکادمیک معماری در ایران و تغییر و تحول معماری ایران در کتاب‌ها و مقالات سخن بسیار رفته است. می‌دانیم شماری از معماران و استادان معماری ایران در مدرسه بوزار تحصیل کرده‌اند. اما از صحت این ادعاها و گزارش‌ها اغلب بی‌خبریم. همچنین شمار دقیق دانشجویان ایرانی بوزار را نمی‌دانیم. هدف از این تحقیق شناسایی دانشجویان معماری ایرانی مدرسه بوزار پاریس بر پایه اسناد موثق است.

در این تحقیق کوشش می‌شود برای رسیدن به پاسخ پرسش‌های فوق، به خود مدرسه بوزار رجوع و اطلاعات مورد نیاز مستقیماً از خود مدرسه دریافت شود. بنابراین، عمده منابع این تحقیق را منابع درجه اول تشکیل می‌دهند. در ادامه پس از معرفی و توضیح منابع و مسیر تحقیق، تاریخ و برنامه آموزش معماری مدرسه بوزار پاریس را به اختصار شرح می‌دهیم. سپس به دانشجویان ایرانی مدرسه بوزار می‌پردازیم، آمار دانشجویان را معین و اطلاعات به دست آمده شامل نحوه ورود و پذیرش ایرانیان، کارنامه و عملکرد آنها، و وضعیتشان پس از فارغ‌التحصیل را بررسی می‌کنیم.

۱. منابع و مسیر تحقیق

منبع اصلی این تحقیق اسناد مکتوب مدرسه بوزار پاریس شامل فهرست‌ها و پرونده‌های دانشجویان است. این اسناد هم‌اکنون در آرشیو ملی فرانسه نگهداری می‌شود. به درخواست نگارنده، مدیر فرهنگ دانشجویان معماری بوزار اسامی دانشجویان ایرانی و داده‌های پرونده‌های آنان را استخراج کرد و در اختیار نگارنده گذاشت.^۴ سپس نگارنده با جستجوی مجدد در اسامی دانشجویان، این فهرست را تکمیل و اصلاح کرد. داده‌های به دست آمده شامل نام، تاریخ، و محل تولد دانشجویان، تاریخ پذیرش، ارتقا و فارغ‌التحصیلی، امتیازها و مدال‌های دریافتی، و موضوع و درجه پروژه دیپلم آنها بود. در مرحله بعد، برای تبیین اطلاعات موجود در پرونده‌ها، مصاحبه‌هایی با فارغ‌التحصیلان ایرانی بوزار، که در قید حیات و در دسترس بودند، ترتیب داده شد. همچنین

۳. نک:

A. Drexler & R. Chafee, *The Architecture of the École Des Beaux-Arts*; James Philip Noffsinger, *The Influence of the École Des Beaux-Arts on the Architects of the United States*.

۴. نگارنده از همکاری ماری لور کرونیه لکونت مدیر فرهنگ دانشجویان معماری مدرسه بوزار و دکتر کارولین مانیاک استاد مدرسه ملی عالی معماری نورماندی برای هماهنگی در دسترسی به اسناد و داده‌ها تشکر می‌کند.

۱.۲. آموزش معماری در مدرسه بوزار پاریس

مدرسه بوزار پاریس نظام و برنامه آموزش معین و مشخصی داشت. برای همه داوطلبان، چه فرانسوی و چه خارجی، امکان پذیرش در مدرسه وجود داشت. افراد با سنین بین ۱۵ تا ۳۰ می‌توانستند مسابقه ورودی را با موفقیت بگذرانند و وارد مدرسه شوند. مسابقه ورودی شامل چند بخش مختلف بود؛ اول، یک آزمون علمی کتبی و شفاهی از ریاضی، هندسه ترسیمی، و تاریخ، سپس، طراحی از یک مجسمه تزئینی گچی آنتیک یا کلاسیک، و نیز آزمون طراحی معماری با استفاده از موتیف‌های کلاسیک. پس از قبولی در مسابقه ورودی، متقاضی ورود به بوزار می‌توانست خود را «دانشجوی مدرسه بوزار» بنامد.^{۱۰}

نظام آموزش بوزار بر پایه مسابقات طراحی^{۱۱} بود؛ مسابقاتی که به‌طور منظم در طول سال برگزار می‌شد. این مسابقات در مکانی به نام «آتلیه»^{۱۲} انجام می‌شد. آتلیه‌ها مکانی مستقل و آزاد بودند. هر آتلیه را یک استاد حرفه‌ای، که به «پاترون»^{۱۳} مشهور بود، رهبری می‌کرد. برخی از آتلیه‌ها، با عنوان آتلیه‌های رسمی یا داخلی^{۱۴}، درون محل اصلی مدرسه در پاریس مستقر بودند و برخی آتلیه‌ها، معروف به آتلیه‌های آزاد یا خارجی^{۱۵}، بیرون از مدرسه قرار داشتند. دانشجویان معمولاً، پیش از ورود به مدرسه، آتلیه خود را انتخاب می‌کردند.^{۱۶}

مسابقات یا کنکورهایی که دانشجویان باید در آنها شرکت می‌کردند در دو سطح یا کلاس برگزار می‌شدند. دانشجویان پس از پذیرش در مدرسه، وارد کلاس دوم می‌شدند. کنکورهای انواع مختلفی داشتند. مهم‌ترین آنها پروژه راندو^{۱۷} و اسکیس^{۱۸} بودند. این کنکورها به‌صورت منظم و متوالی برگزار می‌شدند. موضوع پروژه راندو معمولاً طراحی یک بنای کامل بود که به‌صورت کاملاً پایان‌یافته باید تحویل داده می‌شد. موضوع پروژه راندو در کلاس دوم ممکن بود یک مدرسه، یک سالن اجتماعات، یک ایستگاه راه‌آهن کوچک، و مانند آن باشد.^{۱۹}

شرکت در پروژه راندو روند مشخصی داشت. دانشجویان

مصاحبه‌های منتشرشده دانشجویان ایرانی و خارجی بوزار گردآوری و مطالعه گردید. برای فهم نظام و برنامه آموزش مدرسه بوزار از کتاب‌ها و مقالات منتشرشده در این‌باره نیز بهره گرفته شد.

داده‌های به‌دست‌آمده منظم، طبقه‌بندی، و دسته‌بندی شد تا فهرست کاملی از دانشجویان ایرانی مهیا شود. نهایتاً با تحلیل این داده‌ها اطلاعاتی از کیفیت و وضعیت دانشجویان ایرانی بوزار به‌دست آمد.

۲. مدرسه بوزار پاریس

مدرسه بوزار پاریس رسماً در سال ۱۸۱۹ آغاز به کار کرد، اما سابقه این مدرسه به قرن هفدهم و آکادمی‌های سلطنتی فرانسه برمی‌گردد. آکادمی سلطنتی معماری فرانسه در سال ۱۶۷۱ تأسیس شد و پس از مدتی این سازمان، برای تربیت معماران جوان قلمروی سلطنتی، مدرسه‌ای تأسیس کرد. شاگردان این مدرسه طراحی را نه در کارگاه ساختمانی بلکه در آتلیه می‌آموختند. پس از انقلاب فرانسه، آکادمی معماری با دیگر آکادمی‌های هنری ادغام شد و با نام آکادمی بوزار یا آکادمی هنرهای زیبا کار خود را پی گرفت. همچنین مدرسه آکادمی نیز به‌طور جداگانه با نام مدرسه بوزار شروع به کار کرد. این مدرسه تا سال ۱۹۶۸ به کار خود ادامه داد. نظام آموزش مدرسه بوزار در طول حیاتش تقریباً بدون تغییر ماند.^۵

به‌دنبال جنبش دانشجویی در می سال ۱۹۶۸، مدرسه بوزار در هشتم دسامبر ۱۹۶۸ با فرمان شارل دو گل رئیس‌جمهور و آندره مالرو وزیر فرهنگ وقت از مسئولیت آموزش معماری در فرانسه خلع شد. پس از این فرمان، نظام آموزش معماری در فرانسه دوباره سازمان‌دهی شد. بخش معماری مدرسه بوزار، که به‌صورت متمرکز اداره می‌شد، تبدیل به چند واحد جداگانه و مستقل (اونیته پداگوژیک^۶) شد.^۷ آخرین دانشجویان بوزار در اولین ماه‌های سال ۱۹۶۹ از این مدرسه فارغ‌التحصیل شدند.^۸

5. R. Chafee, "THE TEACHING OF ARCHITECTURE AT THE ECOLE DES BEAUX-ARTS", p. 61.

6. Unités Pédagogiques
7. Ibid. p.108-109.

برای اتفاقات سال ۱۹۶۸ در بوزار و تأثیر جهانی آن نک:

A. Debarre, et al, *Architecture 68: Panorama International des Renouveaux Pédagogiques*.

۸. پرونده‌های بوزار تاریخ فارغ‌التحصیلی آخرین دانش‌آموختگان بوزار را ماه‌های اول سال ۱۹۶۹ ثبت کرده است.

9. élève de l'Ecole des Beaux-Arts

10. J.P. Carlhian, "The Ecole des Beaux-Arts: Modes and Manners", p. 9.

11. Concours d'émulation

12. Atelier

13. Patron

14. ateliers officiels, ateliers interieur

15. ateliers libres, atelier exterieur

16. Chafee, ibid, p. 82, 90;

P.P. Cret, "The Ecole Des Beaux-Arts and Architectural Education", p. 11.

17. Projet Rendu

18. Esquisse

19. Ibid, p. 83.

20. en loge
21. Hors de Concour
22. Carlhian, ibid, p. 14.

۲۳. این کنکور نباید با اسکس در لژ اشتباه شود. نام این کنکور در برخی منابع اسکس - اسکس ذکر شده است (خصوصاً برای کلاس اول).

24. Chafee, ibid, p. 83.
25. Elément analytique
26. Stéréotomie
27. Dessin
28. Modelage
29. Concours Rougevin
30. Concours Godeboeuf
31. Concours Delaon
32. Grand Prix de Rome
33. Cret, ibid.

در سال‌های پس از جنگ جهانی دوم، به‌سبب بازماندن برخی دانشجویان از تحصیل، مدرسه بوزار برای مدتی محدودیت سنی را حذف کرد. برخی ایرانیان از جمله بهمن پانیا از این تسهیل استفاده کردند (بهمن پانیا، گفتگوی شخصی با سپهری).

خواهان شرکت در این کنکور نخست باید ثبت‌نام می‌کردند. ثبت‌نام در محل مدرسه در ساختمان لژ^{۲۰} انجام می‌شد. دانشجویان از همه آتلیه‌ها در روز معینی به مدرسه می‌رفتند، نام خود را در کتاب ثبت‌نام می‌نوشتند، و یک رونوشت از برنامه پروژه را دریافت می‌کردند. ساختمان لژ ساختمانی سه‌طبقه و کم‌عرض و دارای تعداد زیادی اتاقک کوچک بود. دانشجو پس از دریافت برنامه وارد یکی از اتاقک‌ها می‌شد (به فرانسوی اصطلاحاً می‌گفتند در لژ رفت) و در آنجا دوازده ساعت فرصت داشت تا برنامه را مطالعه و یک اسکس، نمایانگر تصمیم و ایده اولیه او در مورد موضوع کنکور، را ترسیم کند. اگر دانشجو مایل به شرکت در کنکور بود، هنگام خروج از ساختمان، طرح خود را به نگهبان می‌داد و نگهبان دریافت طرح را در کتاب ثبت‌نام درج می‌کرد. دانشجو یک کپی از طرح اولیه را همراه می‌آورد و به آتلیه خود بازمی‌گشت. در آتلیه، خود را برای تحویل در تاریخ تعیین‌شده در سالن قضاوت مدرسه آماده می‌کرد. پروژه‌ها را هیئت ژوری مرکب از استادان منتخب آتلیه‌ها قضاوت می‌کردند. پروژه‌ها به‌صورت «قبول» یا «رد» یا «خارج از مسابقه»^{۲۱} قضاوت می‌شدند. اسکس‌هایی که دانشجویان در لژ ترسیم کرده بودند با سوزن به گوشه شاسی‌ها الصاق می‌شد. هیئت ژوری اسکس‌های اولیه را با کار نهایی دانشجویان مقایسه می‌کردند و اگر تفاوت قابل‌ملاحظه‌ای در ایده‌ها می‌دیدند، کار خارج از مسابقه قلمداد می‌شد. همچنین اگر کارها مخدوش بود یا مدارک طرح، از قبیل پلان و نما و مقاطع با هم مطابقت نداشت یا مقیاس ترسیمات اشتباه بود، کار از مسابقه خارج می‌شد. معمولاً تعداد مردودی‌ها بیش از قبولی‌ها بود. کارهایی که پذیرفته می‌شدند، پاداش‌هایی از قبیل، مانسیون، مانسیون اول، مدال درجه دوم و مدال درجه اول دریافت می‌کردند. هر پاداش والور یا امتیاز عددی معینی داشت. معمولاً تعداد کمی از کارها (حدود ۲ تا ۵٪ از کل کارها) مدال دریافت می‌کردند. پس از پایان قضاوت، پروژه‌ها به

نمایش درمی‌آمدند. اکنون اسامی دانشجویان آشکار و نتیجه قضاوت بر کارها نصب شده بود. تعدادی از کارهایی که مدال یا مانسیون اول دریافت کرده بودند جداگانه در نمایشگاه آویخته می‌شدند.^{۲۲} دانشجویان، خبرنگاران، و مردم می‌توانستند از نمایشگاه بازدید کنند. اسکس نوعی دیگری از کنکورهای معماری بود که باید در مدت دوازده ساعت به انجام می‌رسید.^{۲۳} موضوع اسکس‌ها در کلاس دوم، معمولاً بخشی از یک بنا، مانند نمای بنای عمومی کوچک، یا یک خانه کوچک یا یک فواره بود.^{۲۴}

پس از اینکه دانشجویان امتیاز عددی کافی را کسب می‌کردند، می‌توانستند به کلاس اول ارتقا یابند. برنامه کلاس اول مانند کلاس دوم بود، اما در آن تأکید بیشتری بر کنکورهای معماری می‌شد. برنامه پروژه‌های کلاس اول پیچیده‌تر از کلاس دوم بود. موضوعاتی شامل مدرسه، موزه، هتل، تئاتر، و خانه‌های بزرگ، معمولاً در پروژه راندهای کلاس اول تکرار می‌شد. موضوعات اسکس در کلاس اول ممکن بود بخشی از یک بنای بزرگ‌تر (مثل ورودی تالار یک کاخ) یا ساختمان‌های کوچک با کاربری خاص (مثل بوتیک یا برج ساعت) باشد.

دانشجویان بوزار در بدو ورود، پیش از آنکه اجازه یابند در کنکورهای اصلی شرکت کنند، باید ابتدا کنکورهای موسوم به المان آنالیتیک^{۲۵} را می‌گذراندند. موضوع این کنکورها شامل تجزیه و تحلیل و ترکیب و ترسیم عناصر و موتیف‌های معماری کلاسیک یونان بود. در هر سال شش کنکور آنالیتیک برگزار می‌شد که دانشجویان باید حداقل دو کنکور را با موفقیت می‌گذراندند تا بتوانند در کنکورهای معماری اصلی شرکت کنند.

دانشجویان در کلاس دوم باید دروس علمی را نیز می‌گذراندند. کلاس‌های این دروس شامل استاتیک، هندسه ترسیمی، استرئوتومی^{۲۶}، پرسپکتیو، و ساختمان بودند و شرکت

زمانی برای گذراندن کلاس دوم و کلاس اول وجود نداشت. دانشجویان می‌توانستند با سرعت خودشان دوره آموزش را طی کنند. فقط پیش از سی‌سالگی باید تحصیلاتشان را به‌تمام می‌رساندند.^{۳۳} دانشجویانی از کشورهای مختلف جهان در بوزار تحصیل می‌کردند. در دهه‌های ابتدایی قرن بیستم حدود ۱۰ تا ۲۰٪ دانشجویان جدید بوزار در هرسال امریکایی بودند.^{۳۴}

۳. ایرانیان در مدرسه بوزار

بنابر داده‌های پرونده‌های دانشجویان، در طول حیات بوزار، ۴۴ ایرانی در این مدرسه ثبت‌نام کرده‌اند. بررسی فهرست دانشجویان نشان می‌دهد که احتمالاً خطاهایی نیز در ثبت داده‌ها رخ داده است. به نظر می‌رسد نام دو دانشجو اشتباهاً با ملیت ایرانی ثبت شده است.^{۳۵} همچنین یوکینا آفتاندیلیانس را، به اشتباه، ایرانی ندانسته‌اند.^{۳۶} بنابراین، ۴۳ دانشجوی ایرانی در بوزار تحصیل کرده‌اند. اما تعدادی از این دانشجویان، به علل مختلف، موفق به اتمام تحصیلاتشان در بوزار نشدند.^{۳۷} بنابر آمار مدرسه، جمعاً ۲۹ دانشجوی ایرانی دیپلم بوزار را دریافت کرده‌اند و فارغ‌التحصیل شده‌اند. پس تعداد دانش‌آموختگان ایرانی بوزار ۲۹ تن است.

محسن فروغی اولین ایرانی‌ای بود که در مدرسه بوزار پاریس ثبت نام کرد. او در تاریخ ۳ فوریه ۱۹۳۲ (۱۳ بهمن ۱۳۱۰) وارد مدرسه شد و در ۵ مارس همان سال در کلاس دوم پذیرفته شد. او در ۱۶ جولای ۱۹۳۴ به کلاس اول ارتقا یافت و نهایتاً ۱۵ ژوئن ۱۹۳۷ (۲۵ خرداد ۱۳۱۶) از پروژه دیپلمش با عنوان *یک اقامتگاه تابستانی در ایران*^{۳۸} دفاع کرد و فارغ‌التحصیل شد. دومین ایرانی یوکینا (اوژن) آفتاندیلیانس^{۳۹} بود که در سال ۱۹۳۳ وارد بوزار شد. او یک بار در فوریه ۱۹۳۲ نیز برای ورود به بوزار اقدام کرده بود. آفتاندیلیانس نهایتاً پس از چهار سال تحصیل، در ۹ نوامبر ۱۹۳۷ از پروژه دیپلم خود دفاع کرد و فارغ‌التحصیل شد. پیش از سال ۱۹۳۲، هیچ ایرانی‌ای در بوزار حضور نداشته

در آنها اختیاری بود. دانشجویان فقط باید در امتحان پایانی این درس‌ها شرکت می‌کردند و پذیرفته می‌شدند. جز درس ساختمان، دانشجویان معمولاً به‌ندرت در کلاس‌های درس، که در محل مدرسه تشکیل می‌شد، حاضر می‌شدند. غیر از امتحان ساختمان، دانشجویان در کنکور کنستروکسیون، باید پروژه‌ای پرکار شامل نقشه‌های اجرایی و سازه‌ای را در قالب چند ساسی ترسیم می‌کردند و تحویل می‌دادند.

غیر از کنکورهایی که نام برده شد، برخی کنکورهای فرعی هم در برنامه بوزار وجود داشتند. دِسَن^{۳۷} و مُدِلَاز^{۳۸} از جمله این کنکورها بودند که موضوعاتی مانند ترسیم تزیینات کلاسیک، مدل‌سازی یک نقش برجسته تزیینی، و ترسیم یک مجسمه پیکره انسانی داشتند. همچنین کنکورهای بزرگ سالیانه‌ای هم برای دانشجویان کلاس اول برگزار می‌شد که جوایز آنها علاوه بر والور و مدال، جایزه نقدی هم بود. این کنکورها اغلب به نام واقف و بنیان‌گذارشان نامیده می‌شدند و موضوعات مختلفی در حیطه‌های مشخص داشتند. قدیمی‌ترین این کنکورها، کنکور روژون^{۳۹} بود که موضوع آن در حیطه تزیینات معماری بود. کنکور گودبوف^{۴۰} و کنکور دالتون^{۴۱} انواع دیگری از این کنکورهای سالیانه بودند. دانشجویان کلاس اول موظف بودند هر سال در یک یا دوتا از این کنکورها شرکت کنند. اما شاید مهم‌ترین کنکور سال نزد دانشجویان بوزار «جایزه بزرگ رم»^{۴۲} بود. نشریات معماری قضاوت این کنکور را گزارش می‌کردند و نمایشگاهی که به‌دنبال آن برگزار می‌شد، جایگاه مهمی نزد عموم داشت؛ البته این کنکور مختص شهروندان فرانسوی بود و خارجی‌ها نمی‌توانستند در آن شرکت کنند. برنده شدن جایزه بزرگ رم یکی از اهداف و آرزوهای دانشجویان بوزار بود.

مدرسه بوزار نظام آموزشی باز و آزادی داشت. ثبت‌نام در کنکورها اجباری نبود. دانشجویان فقط کافی بود در یک یا دو کنکور در سال ثبت‌نام کنند تا دانشجوی بوزار باقی بمانند و نامشان از فهرست دانشجویان حذف نشود. هیچ محدودیت

34. I. Gournay & M-L. Crosnier Leconte, "American Architecture Students in Belle Epoque Paris: Scholastic Strategies and Achievements at the Ecole des Beaux-Arts", p. 154.

۳۵. نام این دو دانشجو پیر باکوس (Pier Bakus) متولد استانبول و ویفن گلاندیسون (Vifén Glandisson) با محل تولد نامعلوم است. هیچ شهادی مبنی بر ایرانی بودن این دو یافت نشد.
۳۶. محل تولد آفتاندیلیانس در پرونده‌اش آستراخان در اتحاد جماهیر شوروی ثبت شده، اما ملیتش ذکر نشده است. او را سفارت ایران در پاریس به مدرسه معرفی کرده است. بنابراین می‌توانیم او را ایرانی بدانیم. همچنین می‌دانیم که او یک ایرانی ارمنی‌تبار بوده است.

۳۷. فوت دانشجو، ترک تحصیل، و تجزیه بوزار از جمله این دلایلند. دانشجویانی که سه سال آخر وارد مدرسه شدند احتمالاً به دلیل تجزیه بوزار توفیق فارغ‌التحصیلی از بوزار را نیافتند.
38. *Une Résidence d'été en Perse*

۳۹. نام او در بوزار به صورت Yevkina Aftandiliantz ثبت شده است. نام دیگر او در پرونده Eugène Aftandiliantz ذکر شده است.

۴۰. نک: اصغر ساعدسمیعی، گفتگوی شخصی با سپهری؛

P. Akhgar. "L'École des beaux-arts de Paris et l'institutionnalisation de l'enseignement de l'architecture en Iran (1940-1968)".

۴۱. شهریار خانی‌زاد، هوشنگ سیحون (معمار نقاش هنرمند)، ص ۳۴.

42. Noël Le Maresquier

43. Otello Zavaroni

44. très bien

45. bien

46. assez bien

47. passable

۴۸. یحیی سپهری و عیسی حجت، «نظام آموزش آتلیه‌ای دانشکده هنرهای زیبا: شرح برنامه آموزش طراحی معماری در دهه ۱۳۳۰ و ۱۳۳۴ش»، ص ۱۰؛ حسین محبوبی اردکانی، تاریخ تحول دانشگاه تهران و مؤسسات آموزش عالی، ص ۴۲۱.

۴۹. راهنمای دانشگاه تهران سال ۱۳۳۳، ص ۲۳۰؛ راهنمای دانشگاه تهران سال ۱۳۴۴-۱۳۴۵، ص ۴۷۹-۴۸۰؛ راهنمای دانشگاه تهران سال ۱۳۵۱، ص ۵۴۰.

۵۰. یحیی سپهری، تاریخ آموزش طراحی معماری در دانشگاه شهید بهشتی، دوره تکوین، ص ۴۲.

۵۱. راهنمای دانشگاه ملی ایران، سال تحصیلی ۱۳۳۹-۱۳۴۰، ص ۴۲-۴۳؛ راهنمای دانشگاه ملی ایران: دانشکده معماری، سال تحصیلی ۱۳۳۹-۱۳۵۰، ص ۶۵-۶۶.

است. در دهه ۱۹۳۰، فقط سه ایرانی در مدرسه بوزار ثبت‌نام کرده‌اند. هرچه به پایان عمر مدرسه بوزار نزدیک می‌شویم، حضور ایرانیان بیشتر می‌شود؛ به گونه‌ای که بیش از نیمی از دانشجویان ایرانی در دهه ۱۹۶۰ وارد مدرسه بوزار شده‌اند.

۳.۱. ورود و پذیرش در بوزار

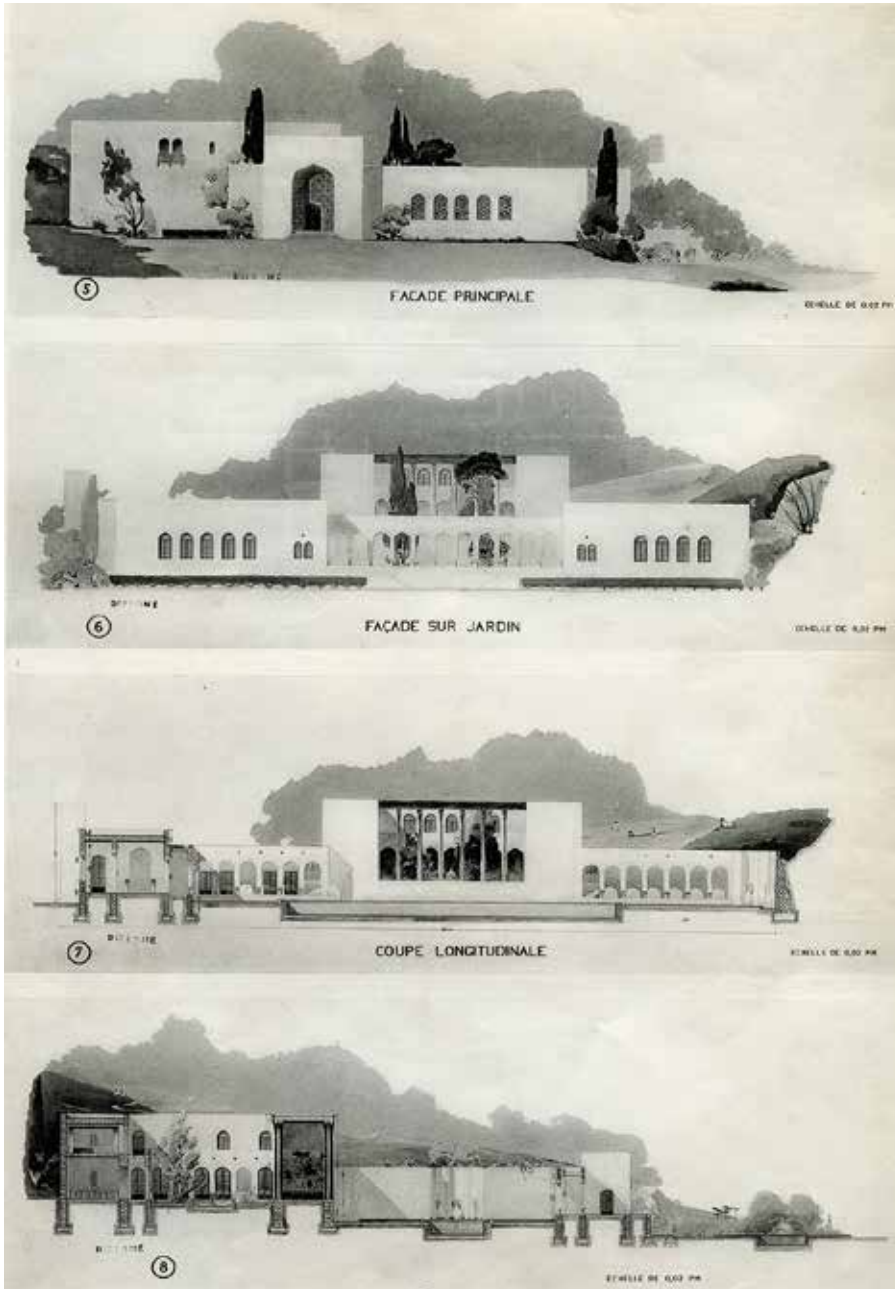
اولین دانشجویان ایرانی از طریق شرکت در آزمون ورودی وارد بوزار شدند. پس از تأسیس اولین دانشکده معماری در ایران در سال ۱۳۱۹ش (۱۹۴۰) برخی از فارغ‌التحصیلان این دانشکده برای تحصیل به مدرسه بوزار رفتند. این دانش‌آموختگان بنابر سابقه تحصیل قبلی‌شان، آسان‌تر در مدرسه بوزار پذیرفته می‌شدند. آنها ابتدا به‌صورت کارآموز وارد یکی از آتلیه‌های بوزار می‌شدند. سپس شش ماه به آنها فرصت داده می‌شد تا در مسابقات شرکت کنند و در صورتی که در دو پروژه پذیرفته می‌شدند، وضعیت آنها از دانشجوی موقت به دانشجوی ثابت تغییر می‌یافت و مستقیماً وارد کلاس اول می‌شدند.^{۴۰} البته به نظر می‌رسد در بادی امر، موضوع به این سادگی نبوده است. هوشنگ سیحون، اولین فارغ‌التحصیل دانشکده هنرهای زیبا که راهی بوزار شد، نقل می‌کند که مسئولین بوزار ابتدا مدرک ایرانی او را معتبر ندانستند. به گفته سیحون، پس از ممارست وی و کسب مدال در یک پروژه، او را در کلاس اول می‌پذیرند.^{۴۱} به‌هرحال، بررسی پرونده‌ها نشان می‌دهد که پس از سیحون، بسیاری از دانش‌آموختگان دانشکده هنرهای زیبا توانسته‌اند پس از کارآموزی، مستقیماً وارد کلاس اول شوند. به نظر می‌رسد این شکل از پذیرش برای دانش‌آموختگان کشورهای خارجی که سابقه تحصیل در نظام‌های آموزش مشابه بوزار را داشتند، اعمال می‌شده است. ایرانیان در آتلیه‌های مختلف مدرسه بوزار حضور داشتند؛ آتلیه‌هایی که استادان مختلفی آنها را رهبری می‌کرده است. اسناد نشان می‌دهد که حضور ایرانیان در آتلیه‌های نوئل لو مارسکیه^{۴۲} و اتللو زاوارونی^{۴۳} بیشتر از سایر آتلیه‌ها بوده است.

۳.۲. کارنامه ایرانیان در بوزار

ایرانیان در مدرسه بوزار پاریس کارنامه نسبتاً موفقی از خود بر جای گذاشته‌اند. به استناد اطلاعات رسیده از پرونده‌ها، محسن فروغی موفق‌ترین دانشجوی ایرانی بوزار بوده است. او یک مدال درجه اول در پروژه راندو و یک مدال درجه سوم در درس هندسه ترسیمی کسب کرده است. همچنین جایزه بهترین دیپلم (مقام سوم) را دریافت کرده است. علی سردار افخمی، بهمن پاک‌نیا، محمد اعتضاد حیدری، رستم وسقانی، سیاوش تیموری، و حسن خلیلیان در مسابقات مختلف مدال دریافت کرده‌اند. آفتان‌لیانس در درس استروئوتومی و مدلاژ مدال گرفته است. همچنین پرویز مؤیدعهد، علی سردار افخمی و بهمن پاک‌نیا برای پروژه دیپلمشان حائز دریافت جوایزی شده‌اند. در نگاه کلی به نظر می‌رسد اولین دانشجویان کارنامه موفقی‌تری از خود بر جای گذاشته‌اند و دانشجویان ورودی دهه ۱۹۶۰، به نسبت دانشجویان دهه‌های قبل، ضعیف‌تر عمل کرده‌اند.

موضوعات پروژه‌های دیپلم ایرانیان در بوزار شایان توجه است. اکثر قریب به اتفاق ایرانیان موضوعاتی مربوط یا متعلق به ایران انتخاب کرده‌اند. برخی از آنها بناهای سنتی مانند کاروان‌سرا، بازار، یا حمام را موضوع طراحی خود قرار داده‌اند. برخی دیگر بناهای مدرن از قبیل هتل، موزه، یا محل نمایش را در شهرهای ایران طراحی کرده‌اند. از نظر میزان موفقیت پروژه‌های دیپلم، کارهای فروغی، فیروز (فرمانفرمایان)، غیبی، مؤیدعهد، افخمی، پاک‌نیا، و اشراق درجه بسیار خوب^{۴۴} کسب کرده‌اند. پروژه‌های سرکیسیان، پاپازیان، داورپناه، معینی، ختائی، غیبی‌فر، و گبای درجه خوب^{۴۵} و پروژه‌های سیحون، اعتضاد حیدری، وسقانی، میرزائیان، و ظهیر درجه کمی خوب^{۴۶}، همچنین پروژه آفتان‌لیانس درجه قابل قبول^{۴۷} گرفته‌اند. باین‌حال اطلاعات پرونده‌ها در مورد دانشجویانی که در سال‌های آخر حیات بوزار در آنجا تحصیل کرده‌اند، ناقص به نظر می‌رسد و نمی‌توان با اطمینان در موردشان قضاوت کرد (ت ۱).

ت ۱. تصویر چند شاسی از پروژه دیپلم محسن فروغی با عنوان یک اقامتگاه تابستانی در ایران، ۱۹۳۷، مأخذ: آرشیو بوزار.

۳.۳. پس از فارغ التحصیلی

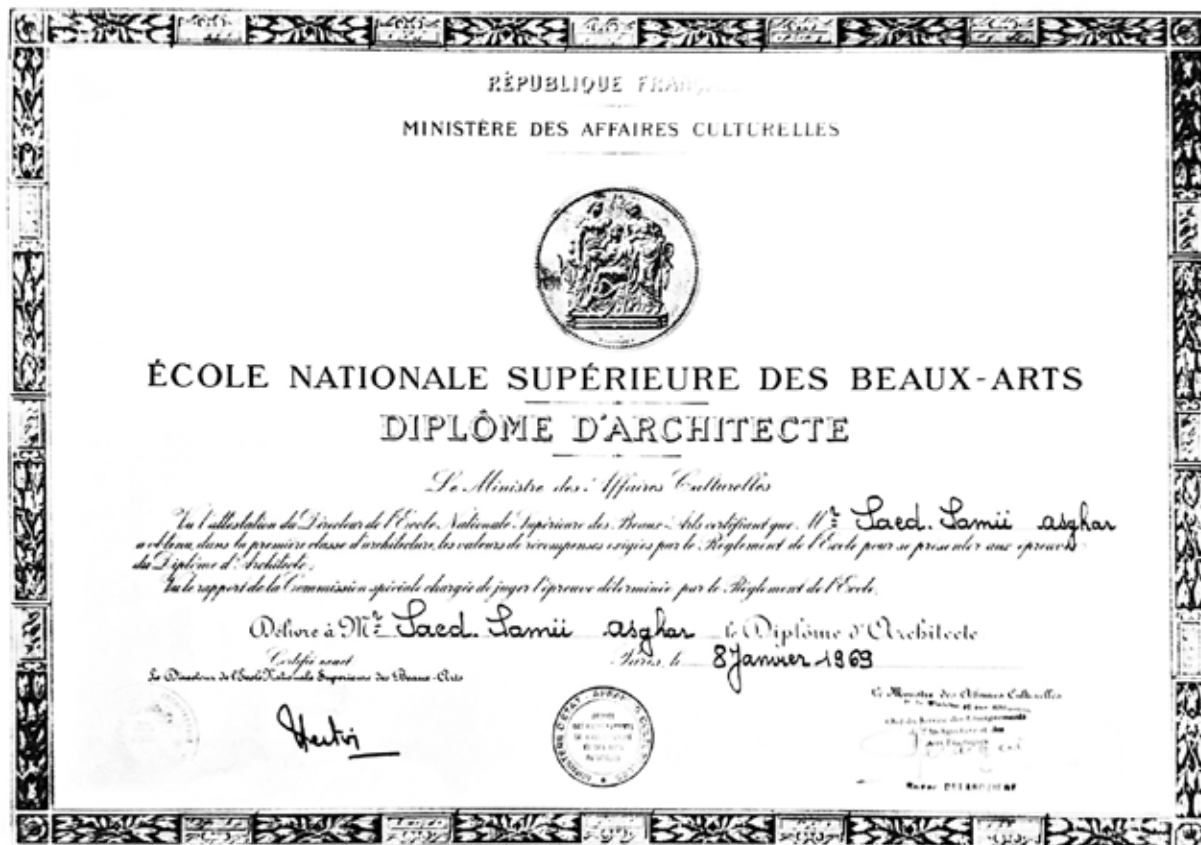
دانش‌آموختگان ایرانی بوزار، پس از بازگشت به ایران، در عرصه آموزش و در عرصه حرفه معماری حضور پررنگ و مؤثری داشتند. از ۲۹ دانش‌آموخته‌ی ایرانی، ۱۷ نفر در دانشکده‌های معماری ایران مشغول به تدریس شدند. اغلب این افراد در دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران و تعداد کمتری در دانشکده معماری دانشگاه ملی به کسوت استادی درآمدند. برخی از این افراد در شکل‌گیری و تکوین آموزش دانشگاهی معماری ایران جایگاه مهم و مؤثری داشتند. محسن فروغی از بنیان‌گذاران و یکی از اولین استادان دانشکده هنرهای زیبای دانشگاه تهران بود. او پس از آندره گدار ریاست این دانشکده را بر عهده گرفت. آفتان‌لیانس از اولین استادان دانشکده هنرهای زیبا بود و سال‌ها هدایت یکی از آتلیه‌های این دانشکده را بر عهده داشت. هوشنگ سیحون پس از فروغی به ریاست دانشکده برگزیده شد و هم‌زمان با هدایت یکی از آتلیه‌ها، در تکوین آموزش دانشکده نقش مهمی ایفا کرد.^{۴۸} حیدر غیایی، عبدالعزیز فرمانفرمایان، و نکتار پاپازیان (آندرف) نیز هدایت آتلیه‌های این دانشکده را عهده‌دار بودند. پرویز مؤیدعهد (استاد)، علی سردار افخمی، بهمن پاک‌نیا، رستم وسقانی (وسقانیان)، انور ظهیر، سیاوش تیموری، اصغر ساعدسمیعی، و منصور پیمایش در سمت‌های مختلف به تربیت دانشجویان پرداختند.^{۴۹} بهمن پاک‌نیا یکی از بنیان‌گذاران و از اولین استادان دانشکده معماری دانشگاه ملی نیز بود. همچنین برای مدتی ریاست دانشکده را بر عهده داشت.^{۵۰} پرویز مؤیدعهد، فریدون داورپناه، عبدالحمید اشراق، و علی شیبانی نیز در دانشگاه ملی برای مدتی تدریس کردند.^{۵۱}

دانش‌آموختگان بوزار در عرصه حرفه معماری نیز فعالیت گسترده و تأثیرگذاری داشتند. آنها طراحی بناهای عمومی و شاخص شهری را عهده‌دار شدند: بناهای دولتی، اداری، فرهنگی، یادمانی، و نیز مسکونی و تجاری. فروغی،

۴. مؤخره

ایرانیان در کنار دانشجویانی از سایر کشورهای جهان در مدرسه بوزار پاریس حضور داشتند، پذیرفته شدند، تحصیل کردند، و فارغ‌التحصیل شدند. شمار دانشجویان معماری ایرانی بوزار ۴۳ نفر بود که ۲۹ تن از آنها فارغ‌التحصیل شدند. حضور ایرانیان در بوزار محدود به چهار دهه پایانی عمر این مدرسه است. با این حال، حضور ایرانیان در دهه پایانی حیات بوزار پررنگ‌تر بوده است. دانشجویان ایرانی کارنامه نسبتاً موفقی در بوزار بر جای گذاشتند. آنها توانستند تعدادی از مدال‌ها و جوایز این مدرسه را کسب کنند. پس از فارغ‌التحصیلی و بازگشت به

آفتاندلیانس، فرمانفرمایان، سیحون، غیایی، سردار افخمی در کنار تدریس در دانشگاه، دفاتر معماری فعالی داشتند و پروژه‌های متعدد و شاخصی را به انجام رساندند. مؤیدعهد، پاک‌نیا، داورپناه، وسقنایا، گبای نیز، در مقیاسی محدودتر، پروژه‌های مهمی انجام دادند.^{۵۲} آثار این معماران سیمای شهرهای بزرگ ایران در دهه‌های ۱۳۳۰ تا ۱۳۵۰ش را شکل دادند. اندک شماری از دانش‌آموختگان ایرانی در فرانسه فعالیت حرفه‌ای خود را پی گرفته‌اند. شمار اندکی نیز در عرصه حرفه و آموزش فعالیت قابل توجهی نداشتند و اسامی‌شان در فهرست استادان و معماران دهه‌های یادشده به چشم نمی‌خورد.

۵۲. برای آثار معماران نک: سیدهای میرمیران و ایرج اعتصام، معماری معاصر ایران: ۷۵ سال تجربه بناهای عمومی، جلد یک و دو؛ علیرضا قهاری، کتاب معماران ایران؛ امیربانی مسعود، معماری معاصر ایران.

ت ۲. تصویر مدرک دیپلم معماری بوزار اصغر ساعدسمیعی، ۱۹۶۹، مأخذ: آرشیو شخصی اصغر ساعدسمیعی.

ایران، اغلب آنان مناصب مهمی در عرصه آموزش و حرفه معماری کسب کردند. بیشتر آنان به کسوت استادی دانشگاه درآمدند و در دانشکده‌های معماری ایران به آموزش و تربیت اسامی و مشخصات دانشجویان ایرانی بوزار به ترتیب سال ورود به مدرسه در «جدول پیوست» تحقیق آمده است.

وضعیت پس از فارغ التحصیلی	موضوع پروژه دیپلم	نام آتیه	سال فارغ التحصیلی	سال ورود (اولین تاریخ ورود ثبت شده در پرونده: برای برخی تاریخ ورود به صورت کارآموز، برخی ورود به کلاس دوم و برخی ورود به کلاس اول)	نام دانشجو (در پرونده)
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	یک اقامتگاه تابستانی در ایران	Gustave Umbdenstock Paul Tournon	۱۹۳۷	۱۹۳۲	محسن فروغی
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	یک مؤسسه مددکاری پزشکی	Victor Laloux Charles Lemaesquier	۱۹۳۷	۱۹۳۳	یوکینا آفتانلیانوس
معمار و طراح شهری در فرانسه	یک حمام ایرانی	Paul Bigot	۱۹۴۰	۱۹۳۵	بابکن تر سرکیسیان
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	یک ایستگاه خدمات در ایران	Charles Nicod	۱۹۵۰	۱۹۴۶	عبدالعزیز فیروز
تدریس در دانشگاه تهران	یک بازار با مسکن در تهران	Henri Larrieu-Auguste Perret André Remondet	۱۹۵۵	۱۹۴۶	نکتار پاپازیان
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	مقبره بوعلی سینا در همدان	Otello Zavaroni	۱۹۴۸	۱۹۴۶	هوشنگ سیحون
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	یک مرکز نمایش‌های مردمی در پارک تهران	André Leconte	۱۹۵۲	۱۹۴۸	حیدر غیایی
تدریس در دانشگاه تهران، تدریس در دانشگاه ملی، معمار پروژه‌های عمومی	یک کارگاه صنایع دستی در ایران	Georges Gromort- Louis Arretche	۱۹۵۶	۱۹۵۱	پرویز مؤیدعهد
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	یک مسجد - مقبره در شمال تهران	Louis Aublet-Robert Camelot Vladimir Bodiensky	۱۹۶۱	۱۹۵۲	علی سردار افخمی
تدریس در دانشگاه تهران، تدریس در دانشگاه ملی، معمار پروژه‌های عمومی	یک هتل بزرگ گردشگری در اصفهان	Noël Le Maresquier	۱۹۵۸	۱۹۵۵	بهمن پاک‌نیا
		Noël Le Maresquier	۱۹۶۹	۱۹۵۶	نادر حسینی
		Eugène Beaudouin	-	۱۹۵۶	فریدون میرجلالی
		Noël Le Maresquier	۱۹۶۹	۱۹۵۶	حسن قاضی
تدریس در دانشگاه ملی، معمار پروژه‌های عمومی	یک باغ روح و تن در شمال تهران	Louis Arretche	۱۹۶۵	۱۹۵۸	فریدون داور پناه

وضعیت پس از فارغ التحصیلی	موضوع پروژه دیپلم	نام آتلیه	سال فارغ التحصیلی	سال ورود (اولین تاریخ ورود ثبت شده در پرونده: برای برخی تاریخ ورود به صورت کارآموز، برخی ورود به کلاس دوم و برخی ورود به کلاس اول)	نام دانشجوی (در پرونده)
	یک مکان تحقیق و توسعه	Otello Zavaroni-Georges Candilis	۱۹۶۷	۱۹۶۰	محمد اعتضاد حیدری
	یک مرکز برای ورزش‌های سنتی ایران در شیراز	Eugène Beaudouin	۱۹۶۵	۱۹۵۹ (ورود به کلاس اول، تاریخ ورود کارآموزی ذکر نشده است)	فرهنگ معینی
تدریس در دانشگاه تهران، معمار پروژه‌های عمومی	Kaoch-Houar در شمال تهران (کلمه نامفهوم و فاقد معنا؛ شاید منظور «کاخ هنر» بوده که در ضبط فرانسه اشتباه درج شده است)	Otello Zavaroni	۱۹۶۴	۱۹۶۰	رستم وسقانی
معمار در پاریس	یک کاروانسرا در ایران	Georges Gromort-Louis Arretche	۱۹۶۶	۱۹۶۰	مهدی ختائی
		Jean Niermans	درگذشت	۱۹۵۹	همایون عدل
	یک مکان صنایع دستی در بازار اصفهان	Noël Le Maresquier	۱۹۶۴	۱۹۶۰	ابرج غیبی فر
	یک موزه هنر اسلامی	Noël Le Maresquier	۱۹۶۶	۱۹۶۱	رزا میرزائیان
تدریس در دانشگاه تهران	خانه سفال‌ها	Pierre Vivien	۱۹۶۵	۱۹۶۱	انور ظهیر
		Otello Zavaroni	-	۱۹۶۲	محمود حائری‌زاده
		Robert Camelot	-	۱۹۶۲	جمشید فتح‌الله‌زاده
		Otello Zavaroni	۱۹۶۹		محمد حسن حافظی
			-	۱۹۶۳	منصور صنیعی‌پور
تدریس در دانشگاه ملی	یک‌جانشین کردن عشایر کوچ‌گر در ایران	Louis Arretche	۱۹۶۵	۱۹۶۲	عبدالحمید اشراق
		Georges Dengler	-	۱۹۶۳	جمشید مدنی
		Louis Arretche	۱۹۶۹	۱۹۶۳	خسرو هاشمی نژاد
معمار پروژه‌های عمومی	یادبود استر در اکباتان	Noël Le Maresquier	۱۹۶۶	۱۹۶۳	الیاس گیای
		Noël Le Maresquier	-	۱۹۶۴	بهزاد طویبیا
تدریس در دانشگاه تهران		Otello Zavaroni	۱۹۶۹	۱۹۶۳	سیاوش تیموری

ادامه جدول پیوست.
اسامی دانشجویان ایرانی بوزار.

وضعیت پس از فارغ التحصیلی	موضوع پروژه دیپلم	نام آتلیه	سال فارغ التحصیلی	سال ورود (اولین تاریخ ورود ثبت شده در پرونده: برای برخی تاریخ ورود به صورت کارآموز، برخی ورود به کلاس دوم و برخی ورود به کلاس اول)	نام دانشجوی (در پرونده)
تدریس در دانشگاه تهران		Noël Le Maresquier	۱۹۶۹	۱۹۶۴	اصغر ساعد سمعی
تدریس در دانشگاه تهران		Noël Le Maresquier	۱۹۶۹	۱۹۶۴	منصور پیمایش
		Eugène Beaudouin	۱۹۶۹	۱۹۶۵	سید واعظی
		Michel Marot	-	۱۹۶۵ (تاریخ ورود به کلاس اول)	حسین خلیلیان
تدریس در دانشگاه ملی		Otello Zavaroni	۱۹۶۹	۱۹۶۴	علی شیبانی
		Eugène Beaudouin		۱۹۶۷	ترانه خانلری
		Eugène Beaudouin		۱۹۶۸ (تاریخ ورود به کلاس اول)	مهشید آزاد
				۱۹۶۸	بهمن پاکروان
				۱۹۶۸	سعید کیوانی
				۱۹۶۸	همایون میریانی
				۱۹۶۸	عبد الباقی آبتالهی

ادامه جدول پیوست.
اسامی دانشجویان ایرانی بوزار.

منابع و مآخذ

- بانی مسعود، امیر. *معماری معاصر ایران*. تهران: هنر و معماری قرن، ۱۳۹۴.
- پاک‌نیا، بهمن. *گفتگوی شخصی با یحیی سپهری*. تهران: مجتمع مسکونی دارآباد، ۱۳۹۴.
- تیموری، سیاوش. *گفتگوی شخصی با یحیی سپهری*. تهران: منزل سیاوش تیموری، ۱۳۹۸.
- خانی‌زاد، شهریار. *هوشنگ سیحون (معمار نقاش هنرمند)*. تهران: هنر معماری قرن، ۱۳۹۴.
- راهنمای دانشگاه تهران ۱۳۳۳. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۳۳.
- راهنمای دانشگاه تهران ۱۳۴۵-۱۳۴۴. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۴.
- راهنمای دانشگاه تهران ۱۳۵۱. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
- راهنمای دانشگاه ملی ایران، سال تحصیلی ۱۳۳۹-۱۳۴۰.
- راهنمای دانشگاه ملی ایران، سال تحصیلی ۱۳۴۰-۱۳۴۱.
- راهنمای دانشگاه ملی ایران: دانشکده معماری، سال تحصیلی ۱۳۴۹-۱۳۵۰.
- ساعدمسعی، اصغر. *گفتگوی شخصی با یحیی سپهری*. تهران: دفتر کار اصغر ساعدمسعی در برج‌های سامان، ۱۳۹۷.
- سپهری، یحیی. *تاریخ آموزش طراحی معماری در دانشگاه شهید بهشتی، تهران: دانشگاه شهید بهشتی و روزنه، ۱۳۹۶*.
- سپهری، یحیی و عیسی حجت. «نظام آموزش آتلیه‌ای دانشکده هنرهای زیبا: شرح برنامه آموزش طراحی معماری در دهه ۱۳۳۰ و ۱۳۴۰ش». در *هنرهای زیبا - معماری و شهرسازی*. دوره ۲۵، ش ۲ (تابستان ۹۹)، ص ۵-۱۵. doi: 10.22059/jfaup.2020.294075.672384

میرمیران، سیده‌ادی و ایرج اعتصام. *معماری معاصر ایران: ۷۵ سال تجربه بناهای عمومی*. تهران: شرکت طرح و نشر پیام سیما، ۱۳۸۸.

Akhgar, Payman. "L'École des beaux-arts de Paris et L'institutionnalisation de L'enseignement de L'architecture en Iran (1940-1968)". In Séminaire n° 3 Rayonnement des écoles et Relations Internationals, 2018.

Carlhian, Jean Paul. "The Ecole Des Beaux-Arts: Modes and Manners". In JAE, Vol. 33, No. 2 (November 1979), pp. 7-17.

Chafee, Richard. "THE TEACHING OF ARCHITECTURE AT THE ECOLE DES BEAUX-ARTS". In *The Architecture of the École des Beaux-arts*, 1977, pp. 61-109.

Cret, Paul P. "The Ecole Des Beaux-Arts and Architectural Education". In *The Journal of the American Society of Architectural Historians*, Vol. 1, No. 2 (April 1941), pp. 3-15.

Debarre, Anne & Caroline Maniaque & Éléonore Marantz

قهاری، علیرضا. *کتاب معماران ایران*. تهران: چاپ و نشر نظر، ۱۳۸۶.
 محبوبی اردکانی، حسین. *تاریخ تحول دانشگاه تهران و مؤسسات آموزش عالی*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۵۰.

& Jean-Louis Violeau, eds. *Architecture 68: Panorama International des Renouveaux Pédagogiques*. 1st edition. METIS, 2020.

Drexler, Arthur & Richard Chafee. *The Architecture of the École Des Beaux-Arts*. New York : Cambridge, Mass: Museum of Modern Art , distributed by MIT Press, 1977.

Gournay, Isabelle & Marie-Laure Crosnier Leconte. "American Architecture Students in Belle Epoque Paris: Scholastic Strategies and Achievements at the Ecole des Beaux-Arts". In *The Journal of the Gilded Age and Progressive Era*, Vol. 12, No. 2 (April 2013), pp. 154-198.

Noffsinger, James Philip. *The Influence of the École Des Beaux-Arts on the Architects of the United States*. Catholic University of America Press, 1955.